

**LAPSEN OSALLISUUS HUOLTORIITOJEN OLOSUH-
DESELVITYKSISSÄ**
Systemaattinen kirjallisuuskatsaus

Elina Tarnanen
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Humanistis-yhteiskuntatie-
teellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopiston avoin
yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Jyväskylän yliopiston avoin yliopisto
Tekijä Elina Tarnanen	
Työn nimi Lapsen osallisuus huoltoriitojen olosuhdeselvityksissä	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatin tutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 27 + 3
Tiivistelmä <p>Tämän tutkielman aiheena on lapsen osallisuus huoltoriitojen yhteydessä tehtävissä olosuhdeselvityksissä. Tutkimuksessa selvitetään aiempia tutkimuksia tarkastellen, miten lapsen osallisuuden ulottuvuudet näkyvät olosuhdeselvitystyön kontekstissa, miten lapsen suojelutehtävän ja osallisuuden välinen jännite tulee esiin sekä millaisia esteitä lapsen osallisuudelle nimetään.</p> <p>Tutkielman teoreettisena viitekehystenä on huoltoriita oikeudellisena prosessina ja lapsen osallisuus. Osallisuutta tutkin erityisesti Nigel Thomasin (2002) mallin osallisuuden ulottuvuuksien avulla. Lapsen osallisuuden esteitä lähestyn lapsen perhesuhteiden kautta ymmärtäen, miten vanhempien välinen konflikti erotilanteessa muuttaa perheenjäsenten välisiä suhteita ja tarkastellen, miten se vaikuttaa lapsen toimijuuden mahdollisuuksiin.</p> <p>Toteutin tutkielman systemaattisena kirjallisuuskatsauksena, joka on kriittinen ja toistettavissa oleva menetelmä. Haussa käytin 8 kotimaista hakutietokantaa. Hakusanoina ja hakulauseena olivat huoltoriita sekä yhdessä olosuhdeselvitys ja sosiaalityö. Lopulliseksi aineistoksi valikoitui seitsemän lähdettä. Tutkielman aineistona on kolme väitöskirjaa, yksi lisensiaatintyö ja kolme tieteellistä vertaisarvioitua artikkelia. Aineisto koostuu sosiaalityön, oikeustieteen ja psykologian alan tutkimuksista ja antaa täten aiheeseen monitieteisen näköalan, jota tarkastelen sosiaalityön viitekehyksestä. Kaikki aineisto on kotimaista ja ajoittuu vuodesta 2006 eteenpäin. Tätä kautta tutkielma muodostaa näkemyksen lapsen osallisuudesta suomalaisessa huoltoriitaprosessin olosuhdeselvitystyössä.</p> <p>Lapsen osallisuuden ulottuvuudet näkyivät aineistossa vaihtelevasti. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen näyttäytyy erityisosaamista vaativana tehtävänä. Merkittävimpiä esteitä lapsen osallisuudelle olivat lapsen nuori ikä, vaikea lojaliteettiristiriita, emotionaalisen ja fyysisen turvattomuuden kokemukset sekä vanhempien sovintoon pääsy selvityksen aikana. Keskeistä lapsen osallisuuden kannalta on lapsen ja perheen yksilöllisen tilanteen huomioiminen sekä riitatyypin ja mahdollisten riskien kuten väkivallan eri muotojen tunnistaminen. Lapsen osallisuuden ulottuvuuksien tarkastelu voi auttaa olosuhdeselvitystyön kehittämisessä. Lapsilla näyttää olevan kykyjä ja taitoja ymmärtää eroon liittyvää konfliktista tilannetta. Aineiston perusteella heillä on myös mielipiteitä ja ehdotuksia selvitysprosessille, minkä vuoksi lasten ja nuorten näkemyksiä olisi hyvä selvittää ja hyödyntää laajemmin.</p>	
Asiasanat: huoltoriita, lapsen osallisuus, olosuhdeselvitys, sosiaalityö	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	LAPSEN ASEMA HUOLTORIITAPROSESSISSA	4
2.1	Huoltoriita ja lapsen etu	4
2.2	Lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen olosuhdeselvityksen yhteydessä	5
3	LAPSEN OSALLISUUS	6
3.1	Näkökulmia lapsen osallisuuteen	6
3.2	Nigel Thomasin osallisuuden kiipeilyseinä	8
3.3	Lapsen toimijuuden kaventuminen huoltoriidan keskellä	9
4	TUTKIMUSMETODI	11
4.1	Tutkimusmenetelmänä systemaattinen kirjallisuuskatsaus	11
4.2	Aineiston hankintaprosessi	12
4.3	Aineiston analyysi	12
4.4	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	13
5	TUTKIMUSAINEISTO	14
6	TUTKIMUSTULOKSET	16
6.1	Lapselle annettu tieto ja lapsen mahdollisuudet vaikuttaa olosuhdeselvitysprosessiin	16
6.2	Sosiaalityöntekijä lapsen äänen selvittäjänä ja välittäjänä	18
6.3	Lapselle annettu tuki kuulemistilanteissa	20
6.4	Lapsen näkemyksille annettu painoarvo	21
6.5	Kuulemisen esteitä	22
7	YHTEENVETO	25

LIITTEET

Liite 1: Hakukoneiden tuottamat tulokset

Liite 2: Tutkielman aineisto taulukkona

1 JOHDANTO

Tutkielmani aiheena on lapsen osallisuus sosiaalityöntekijöiden tekemissä huoltoriitojen olosuhdeselvityksissä. Aiheen valintaa ovat ohjanneet oma kiinnostukseni sosiaalityön rooliin ja asiantuntijuuteen huoltoriitaprosessissa sekä aiheen ajankohtaisuus. Uudistettu laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (190/2019, lapsenhuoltolaki) tuli voimaan 1.12.2019. Lapsen osallisuuden vahvistaminen oli yksi keskeinen osa-alue, jota vahvistettiin useilla muutoksilla uudistetussa laissa (HE 88/2018 vp, 23–24). Huoltoriitaan liittyvää työskentelyä on kehitetty viime vuosina mm. Ensi- ja turvakotien liitossa. Vaativiin eroihin liittyvän työskentelyn haasteina ovat nousseet esiin mm. vaihtelevat työkäytännöt, huoltoriitojen työllistyvyys ja erityisosaamisen tarve sekä ammattilaisten välisen tiedonkulun ja yhteistyön kehittäminen (esim. Rautio, Vaitomaa & Korpipää 2021, 32).

Vuosittain noin 40 000 lapsen vanhemmat eroavat. Näistä arviolta reilun 1500 erotilanteeseen liittyy vakavia konflikteja, pitkittynyt huoltoriita, vieraannuttamista, vainoa tai muuta väkivaltaa. (Rautio, Vaitomaa & Korpipää 2021, 8.) Käräjäoikeus pyytää tarvittaessa huoltoriidan yhteydessä sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen perheen tilanteesta. Tehtyjen olosuhdeselvitysten määrä on pysynyt tasaisena koko 2000-luvun ajan ja vuonna 2020 olosuhdeselvityksiä tehtiin yhteensä 1181. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, THL 2021a.) Oikeusministeriön vuoden 2015–2016 tilastojen mukaan kaikkien käräjäoikeuksissa ratkaistujen tapauksien käsittely kesti keskimäärin noin 6 kuukautta ja riitautetuissa tapauksissa 9 kuukautta, kuitenkin niin että käsittelyaika saattoi vaihdella tapauskohtaisesti runsaastikin. Riitaisia huolto- ja tapaamisasioista oli tällöin 2582. (Oikeusministeriö 2017, 11.) Vanhempien eron jälkeinen riita lapsesta ja huoltoriidan pitkittyminen on lapsen näkökulmasta monin tavoin ongelmallista. On selvää, että prosessin pitkittyessä riita voi komplisoitua ja kärjistyä, jolloin sen ratkaisukin vaikeutuu. Jos huoltoriita pitkittyy usean vuoden mittaiseksi, se kietoutuu jo isoksi osaksi lapsuutta, minkä merkitystä ei tule väheksyä.

Huoltoriitatyöskentelyssä tarvitaan monialaista tietoa. Lapsen edun mukaisen ratkaisun löytämiseksi tarvitaan tietoa lapsen oikeudellisesta asemasta, psykologista tietoa lapsen hyvinvoinnista ja lapsen näkökulman selvittämisen reunaehdoista sekä sosiaalityön asiantuntijuutta lapsen ja perheen arkitiedon selvittäjänä ja välittäjänä.

Sosiaalityön erityisosaamista ovat myös valmiudet arvioida ja ymmärtää tilanteita, joissa erilaiset sosiaaliset ongelmat kietoutuvat osaksi huoltoriitaa.

Huoltoriidat voidaan nähdä monimutkaisina ja erityistä osaamista vaativina sosiaalityön asiakastilanteina (Yliruka, Vartio, Pasanen & Petrelius 2018, 19–22). Huoltoriitojen yleisyyden vuoksi vanhempien eroriidan keskellä olevia lapsia tavataan myös muissa sosiaalipalveluissa, minkä vuoksi sosiaalityöntekijöiden tärkeä ymmärtää ilmiön erityispiirteitä. Etenkin väkivallan, vainon ja vieraannuttamisen tunnistaminen voi olla vaikeaa (vrt. Rautio, Vaitomaa & Korpipää 2021, 23). Lapsen osallisuus mahdollistuu huoltoriidassa erityisesti olosuhdeselvityksen yhteydessä, minkä vuoksi näin hyödylliseksi kartoittaa, miten lapsen näkökulma näkyy olosuhdeselvitystyöstä tehdyssä tutkimuksessa. Selvitys voi valaista myös laajemmin lapsen osallisuuden mahdollisuuksia ja erityiskysymyksiä haastavissa ja kompleksisissa tilanteissa.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys muodostuu lapsen osallisuudesta sekä huoltoriidasta oikeudellisena prosessina. Huoltoriitaa käsittelen luvussa 2, jossa tarkastelen lapsen etua huoltoriidassa sekä lapsen kuulemistä ja mielipiteen selvittämistä olosuhdeselvityksen yhteydessä. Luvun 3 aiheena on lapsen osallisuus. Ensin tarkastelen yleisemmin lapsen osallisuutta, minkä jälkeen syvennyn osallisuuteen Nigel Thomasin (2002) osallisuuden mallin kautta. Osallisuuden esteitä tarkastelen erityisesti lapsen perhesuhteiden kautta. Vanhempien välinen konflikti erotilanteessa muuttaa perheenjäsenten välisiä suhteita, mikä aiheuttaa lapselle monenlaisia tunteita ja voi rajata lapsen toimijuuden mahdollisuuksia (Notko & Sevón 2018, 72).

Tutkielman tarkoituksena on kartoittaa lapsen osallisuuden toteutumista sekä osallisuuden mahdollisuuksia ja esteitä sosiaalitoimen huoltoriitojen yhteydessä tekemissä olosuhdeselvityksissä.

Tutkielmani tutkimuskysymyksinä ovat:

1. Miten Nigel Thomasin mallin mukaiset lapsen osallisuuden ulottuvuudet näkyvät sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten kontekstissa?
2. Miten lapsen suojelutehtävän ja osallisuuden välinen jännite näkyy olosuhdeselvityksissä?
3. Millaisia muita esteitä lapsen osallisuudelle nimetään olosuhdeselvityksissä?

Tutkielman olen toteuttanut systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Tutkimusmetodia, aineiston hankintaa ja analyysia sekä tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta kuvaan luvussa 4. Luvussa 5 esittelen tutkimusaineiston. Tutkimustuloksia käsittelem Thomasin mallin mukaisesti. Osallisuuden ulottuvuudet ovat toimineet tekemäni sisällönanalyysin luokkina. Näiden lisäksi yhtenä luokkana olivat kuulemisen

esteet, johon sisältyi pitkälti myös osallisuuden ja suojelun välinen jännite. Yhteenvetoluvussa kokoan yhteen ja pohdin kirjallisuuskatsauksen keskeisimpiä tuloksia ja esitän muutamia jatkotutkimusaiheita.

2 LAPSEN ASEMA HUOLTORIITAPROSESSISSA

2.1 Huoltoriita ja lapsen etu

Useimmiten vanhemmat sopivat keskenään lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamis-oikeudesta. Riitautuneissa tilanteissa asia voidaan ratkaista tuomioistuimessa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, THL 2021a.) Huoltoriidan määrittelyn tässä tutkielmassa tuomioistuimessa lapsenhuoltolain (190/2019) nojalla vireille tullessa riitana, josta on pyydetty sosiaalitoimelta selvitys lapsen ja vanhempien olosuhteista (vrt. mm. Auvinen 2006, 32; Kääriäinen 2019, 379).

Lapsenhuoltolakia (190/2019) ohjaa perusperiaatteena lapsen edun ensisijaisuus, josta määrätään Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991, LOS) 3.1 artiklassa (HE 88/2018 vp, 73). Lapsen etua tarkastellaan aina lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Huoltoriidan näkökulmasta lapsen edun voidaan nähdä tarkentuvan erityisesti lapsen huollon tavoitteissa, joista säädetään lapsenhuoltolain 1 §:ssä. Lisäksi mm. se miten vanhemmat kykenevät asettamaan lapsen edun omien ristiriitajensa edelle, vaikuttaa määrätäänkö lapsi yhteis- tai yksinhuoltoon. (Tolonen & Linnanmäki 2020, 24, 35.) Lapsenhuoltolain uudistuksessa on korostettu lapsen suojelua kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä (HE 88/2018 vp, 35).

Thomas (2005) on nostanut esiin, miten lastensuojelussa näkemys lapsen edusta voi olla kolmisuuntainen niin että lapsella, vanhemmalla ja sosiaalityöntekijällä jokaisella on eri näkemys lapsen edusta (mt., 85). On huomattava, että huoltoriidassa tilanne on jopa monitahoisempi, jos molempien vanhempien, lapsen, sosiaalityöntekijän ja tuomarin näkemykset eroavat kaikki toisistaan.

2.2 Lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen olosuhdeselvityksen yhteydessä

Tuomioistuimen tulee tarvittaessa hankkia lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa selvitys sosiaalilautakunnalta (lapsenhuoltolaki 2019/190, 16 §). Selvityksestä käytetään yleisesti nimitystä olosuhdeselvitys, jota käytän myös tutkielmassani. Tuomioistuimen tulee määritellä, mistä asioista selvitystä erityisesti tarvitaan (lapsenhuoltolaki 16.1 §), mutta siinä voidaan tuoda esiin muitakin seikkoja, mikäli selvityksen tekijä näkee niiden olevan merkityksellisiä asian ratkaisemisessa (HE 88/2018 vp, 63). Olosuhdeselvitysten tekemisestä on ohjeistettu mm. Sirpa Taskisen (2001) laatimassa oppaassa sekä THL:n lastensuojelun käsikirjassa (THL 2021b).

Selvityksen yhteydessä lasta on kuultava henkilökohtaisesti, mikäli se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden mahdollista, lapsi antaa tähän suostumuksensa ja kuuleminen ei ole ilmeisen tarpeetonta. Samassa yhteydessä selvitetään lapsen toivomukset ja mielipide. (Lapsenhuoltolaki 16.2 §.) Lapsen toivomukset ja mielipide on aina selvitettävä ja otettava huomioon lapsen ikä- ja kehitystason mahdollistamalla tavalla. Mielipiteen selvittämisen tulee olla hienovaraista, huomioida lapsen kehitystaso, eikä se saa aiheuttaa haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa välisille suhteille. Lapselle tulee antaa tietoa mielipiteen selvittämisen tarkoituksesta ja siihen liittyvästä menettelystä. (Lapsenhuoltolaki 11.1 § -11.2 §.) Erityisesti vanhemmille lapsille tulee kertoa mahdollisuudesta tulla kuulluksi tuomioistuimessa ja kirjattava selvitykseen, mikäli lapsi tätä toivoo (HE 88/2018 vp, 64). Selvityksessä voidaan tuoda esiin myös salassa pidettäviä tietoja huomioiden mitä salassapidosta säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun laissa. Tarvittaessa selvityksen tekijä pyydetään kuultavaksi tuomioistuimeen. (Lapsenhuoltolaki 16.5 § ja 16 a §).

Olosuhdeselvitykset kokonaisuudessaan, sen sijaan että ne rajaisi vain koskemaan lapsen mielipiteen selvittämistä, ovat mielestäni perusteltu valinta tarkastella lapsen osallisuutta huoltoriidassa sosiaalityön näkökulmasta. Esimerkiksi Psykologiliiton tieteellisen neuvottelukunnan suosituksessa on nostettu esiin, miten lapsen kuuleminen ei ole irrallinen työtehtävä, vaan se tulee nähdä osana vanhempien kuulemista sekä lapsen tilanteen yksilöllistä kontekstia (Psykologiliitto 2018).

3 LAPSEN OSALLISUUS

3.1 Näkökulmia lapsen osallisuuteen

Tutkielmani teoreettinen viitekehys muodostuu lapsen osallisuudesta, jota tarkastelen huoltoriitojen yhteydessä tehtävien olosuhdeselvitysten kontekstissa. Lapsen osallistumisoikeuksilla on vahva perusta Suomen perustuslaissa (731/1999) sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (SopS 60/1991). Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsilla on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasonsa mukaisesti. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa määrätään lapsen oikeudesta tulla kuulukuksi ja ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa sekä näkemysten huomioimisesta lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Mikko Oranen (2008) on määrittellyt osallisuuden oikeudeksi saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuudeksi ilmaista mielipiteensä ja tätä kautta vaikuttaa asioihin. Hän erottaa osallisuuden osallistumisesta, joka tarkoittaa konkreettisemmin toimintaa, jossa osallisuus yleensä mahdollistuu. (Mt., 9.) Lapsen osallisuuden oikeudellisia reunaehdoja huoltoriidan yhteydessä kuvasin alaluvussa 2.2, jossa käsitelin lapsen kuulemistä ja mielipiteen selvittämistä olosuhdeselvityksen yhteydessä.

Lähtökohtana lapsen osallisuudelle on, että aikuiset pitävät sitä arvokkaana (Thomas 2002, 167). Lapsen onnistuneen kohtaamisen taustalla vaikuttavat ajatukset, että lapsella on erityistä tietoa, joka on olennaista selvittää, jotta lasta ja perhettä voidaan auttaa tarkoituksenmukaisesti (Hurtig 2006, 167). Lapsen osallisuutta ja osallisuuden valmiuksia tarkastellessa on syytä pitää mielessä, miten lapsuus on sosiaalisesti rakennettua. Yhtä tärkeää on huomioida, että lapsuuteen liittyy myös biologisia ja psykologisia kehitysprosesseja, jotka ovat tietysti määrin universaaleja. Yleisenä näkemyksenä voidaan pitää ajatusta, että lapsen osallisuus kasvaa iän, ymmärryksen

ja kykyjen lisääntyessä, mikä ei tietenkään todellisuudessa tällaisenaan toteudu (Thomas 2002, 21, 66–67). Vaikka kehittymättömyys jossain määrin rajoittaa lapsen mahdollisuuksia osallisuuteen, ei lasten yksilölliselle kyvykkyydelle voida asettaa selviä rajoja. Tästä syystä perustana tulisi aina olla oletus valmiudesta ja taidoista osallistua. On myös huomattava, että aikuisilla ja ympäristöllä on merkittävä rooli osallisuuden mahdollistajina. (Thomas 2002, 34–35.)

Archad ja Skivenes (2009) ovat esittäneet, että lapsen ääntä tulee kuulla sekä autenttisenä että harkittuna osana prosessia kyseisen lapsen yksilöllisessä tilanteessa. Tämä tarkoittaa kuulemisen lisäksi lapsen todellista osallistumista päätöksentekoprosessiin. Jotta tämä voisi toteutua, edellyttää se kaikkien osallisten mahdollisuutta osallistua tilanteeseen, osallisuutta tukevaa ympäristöä, osallistujien tasapuolista mahdollisuutta ymmärtää tilannetta, esittää näkemyksensä ja tulla kuulluksi sekä prosessin läpinäkyvyyttä. Lapsi tarvitsee erityisesti riittävää tietoa, mahdollisuutta kysyä ja keskustella sekä aikaa ja tilaa muodostaa oma näkemyksensä, mikä vaatii usein erilaisia osallisuutta tukevia elementtejä. Lapsen autenttista mielipidettä arvioitaessa on syytä kiinnittää huomiota myös lapsen kokonaisvaltaiseen käyttäytymiseen ja tukeeko se lapsen kertomaa. (Mt., 392–393, 397–398).

Shier (2001) on kehittänyt osallisuuden mallin, jossa on viisi tasoa: lapsia kuunnellaan, he saavat tukea näkemystensä ilmaisuun, näkemyksille annetaan painoarvoa, lapset osallistuvat päätöksentekoprosessiin ja lapset jakavat valtaa ja vastuuta päätöksentekoprosessissa. Näitä ulottuvuuksia tarkastellaan vielä avausten, mahdollisuuksien ja velvollisuuksien käsitteiden kautta. Avaukset tarkoittavat työntekijöiden halua ja sitoutumista lasta osallistavaan työskentelyyn ja mahdollisuudet niitä resursseja, tietoja ja taitoja, joita osallistavaan työskentelyyn tarvitaan. Velvollisuuksien täyttyessä osallistavasta työskentelytavasta on tullut sovittu käytäntö organisaatiossa, jota kaikki työntekijät noudattavat. (Mt., 110–111.)

Lapsen osallisuuden eettisiä näkökulmia voi tarkastella esimerkiksi pohtien, aiheuttaako kokemuksista kertominen lapselle helpotusta ja myönteisiä muutoksia lapsen tulevaisuuteen vai kuormitusta, epävarmuutta tai jopa turvallisuusriskin (Hurtig 2006, 184–186).

Lapsen osallisuuden tarkastelu eri näkökulmista auttaa ymmärtämään, miten osallisuudelle voidaan määrittää tiettyjä reunaehtoja, mutta pitkälti kyse on aikuisten suhtautumistavasta ja lapselle annetusta tuesta. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen ei ole ikinä vain mekaanista toimintaa, jossa noudatetaan tiettyjä ohjeita, vaan se vaatii herkkyyttä ymmärtää juuri kyseistä lasta sekä osallisuuden lähtökohtia, jotka käsittävät myös osallisuuden ja sen seurausten eettisen pohdinnan.

3.2 Nigel Thomasin osallisuuden kiipeilyseinä

Nigel Thomas (2002) on lähestynyt lapsen osallisuutta erityisesti sosiologisesta näkökulmasta, jossa ollaan sosiologisen ja antropologisen perinteen tavoin kiinnostuneita sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja merkityksistä. Lisäksi lähestymistapa on vahvasti kiinnittynyt sosiaalityön käytäntötutkimukseen. Thomas on painottanut osallisuuden tarkastelussa sitä, miten ja kuinka paljon lapset voivat osallistua päätöksentekoprosesseihin, mitkä tekijät heikentävät tai vahvistavat osallisuutta ja millaisia odotuksia prosessiin osallistuvilla on. Hän on etsinyt vastauksia kysymyksiin, mitä vaikuttava osallisuus on sekä miten aikuiset ja ammattilaiset ratkaisevat ristiriitoja, jotka liittyvät lapsen osallisuuden periaatteeseen sekä aikuisten vastuuseen lapsen hyvinvoinnista. Osallisuus nähdään kiinnittyvän käsityksiin lapsuudesta, ymmärrykseen lapsen kehityksestä ja lapsen oikeuksiin. Edellä mainitut tulevat esiin ja näkyväksi kulttuurisessa ympäristössä, lainsäädännössä, politiikassa, akateemisella tasolla sekä ammattilaisten käytännöissä. (Mt., 96–97, 99–100.)

Thomas (2002) on luonut mallin lapsen osallisuudesta, joka pohjautuu osallisuuden tikapuumalleihin, joita ovat kehittäneet erityisesti Arnstein (1969) ja myöhemmin Hart (1992), Thoburn ja kumppanit (1995) sekä Grimshaw & Sinclair (1997) (ks. Thomas 2002, 174). Omaa mallia Thomas kuvaa tikapuiden sijaan kiipeilyseinän käsitteellä, jolloin osallisuuden voidaan nähdä kehittyvän laajemmin kuin vain yksisuuntaisesti ylöspäin. Osallisuus nähdään moniulotteisena ilmiönä, minkä vuoksi ei voida yksiselitteisesti määrittää onko sitä jossakin tilanteessa enemmän tai vähemmän. (Mt., 174–175.)

Thomasin (2002) mallissa on kuusi keskeistä osallisuuden ulottuvuutta. Ensimmäisenä ulottuvuutena on, että lapsella on *mahdollisuus päättää osallistumisesta*. Näin ymmärrettynä osallistumatta oleminenkin voidaan nähdä yhtenä osallisuuden muotona. Toiseksi lapsella tulee olla *mahdollisuus saada riittävästi tietoa tilanteestaan ja oikeuksistaan*, jotta hän voi ymmärtää, mitä on tapahtumassa. Lapselle tulee myös kertoa olemassa olevista vaihtoehdoista. On tärkeä ymmärtää, että tiedon puute voi lisätä lapsen pelkoa. (Mt., 143, 168, 175–177.)

Kolmantena ulottuvuutena on *lapsen mahdollisuus vaikuttaa prosessiin*, mikä edellyttää, että lapsi saa etukäteen tietoa tulevasta tilanteesta, siihen osallistujista, käsiteltävistä asioista ja häneen kohdistuvista odotuksista. Prosessiin osallistuminen itsessään on lapselle merkityksellistä, ei ainoastaan lopputulos. Neljäs ulottuvuus, *mahdollisuus ilmaista itseään*, vaatii puolestaan huomioimaan, että lapset kommunikoivat eri tavoin kuin aikuiset ja he tarvitsevat mm. riittävästi tilaa ja aikaa ilmaista itseään. Viidentenä lapsella tulee olla *mahdollisuus saada tukea itsensä ilmaisuun* yksilöllisten tarpeidensa mukaan. Tätä voi havainnoida esimerkiksi tarkastelemalla erityistä tukea

tarvitsevaa lasta. Myönteisessä lähestymistavassa aikuinen ajattelee, että lapsi voi löytää vaihtoehtoisia keinoja tulla ymmärretyksi ja aikuinen voi luovuudella ja päättävyydellä mahdollistaa osallisuutta. Negatiivisen asenteen omaava aikuinen ajattelee lapsen ”puutteiden” estävän osallisuuden, eikä näe itsellään olevan keinoja mahdollistaa lapsen osallisuutta. (Thomas 2002, 160, 172, 175–177.)

Kuudes ulottuvuus on *mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä*. Siihen kuinka paljon lapsen näkemykselle annetaan painoarvoa vaikuttavat monet seikat kuten se, kuinka paljon lasta on kuultu, kuinka paljon aikuisten ja lapsen näkemykset eroavat toisistaan, kuinka paljon aikuiset pitävät kiinni kontrollista, lapsen ikä ja liittyykö lapsen tilanteeseen jonkinlaisia riskejä. Ytimessä on tasapainon löytäminen lapsen toiveiden ja aikuisten arvioiman lapsen edun välillä. (Thomas 2002, 159, 176.)

Ulottuvuuksia tarkastellessa voidaan huomata, että osallisuuden vahvuus voi vaihdella eri osa-alueiden välillä ja reittejä ylöspäin on monia. Malli huomioi myös lasten yksilöllisyyden ymmärtäen lasten erilaiset valmiudet ja tuen tarpeet osallisuuteen. (Mt., 175–177.)

3.3 Lapsen toimijuuden kaventuminen huoltoriidan keskellä

Hurtig (2006) on tuonut esiin tyypillisiä esteitä lapsen osallisuudelle. Hänen mukaansa lapsen yksilöllinen toimijuus voi kaventua, jos lapsi nähdään liian tiiviisti osana perhettä. Kestämiskehyksellä hän on kuvannut tilannetta, jossa lapsen ajatellaan keskittyvän nykyhetkeen ja olennaisena pidetään lapsen sopeutumista. Toisaalta lapsi voidaan ymmärtää särkyvänä ja haavoittuvana ja lapsen näkemyksen selvittämisen ajatellaan vaativan erityistä osaamista. Esteeksi voi muodostua myös lapsen lojaalisuus vanhempaa kohtaan sekä lapsen osallistamisesta aiheutuvien seurausten ennakointi. (Mt., 169–171.)

Huoltoriita on vanhempien välinen riita, jonka olennainen osa lapsi on. Tästä syystä näen tärkeänä tarkastella lapsen toimijuutta erityisesti perheen sisäisten suhteiden kautta. Anna-Maija Castrén (2018) on nostanut esiin, miten lojaalius muokkaa ihmisten välisiä tunnesiteitä ja kaventaa neuvottelulle jäävää tilaa ihmissuhteissa. Hän kuvaa, miten lojaalius voidaan ymmärtää ulossulkevuuden kautta ns. joko/tai-suhteena tai laajemmin vuorovaikutuksen eri tasoille ulottuvana sitoumuksena, jossa olennaista ovat sekä erityinen sidos henkilöiden välillä että heitä yhteen sitovan yhteisyyden luonne. Vanhempien ero aiheuttaa lojaaliuden näkökulmasta erityisen tilanteen, johon liittyy ristiriitaisia tunteita ja suhteiden uudelleenmäärittelyä. Lapsen lojaaliuden tunne kumpaakin vanhempaa kohtaan rajaa lapsen tilanteen ahtaaksi, kun hän määrittelee uudelleen suhdetta sekä äitiin että isään. (Mt., 167, 175.)

Turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksilla on tärkeä merkitys perheenjäsenten välisissä suhteissa. Notkon ja Sevónin (2018) mukaan perhesuhteissa esiintyvät konfliktit herättävät lapsissa monenlaisia tunteita, jotka voivat kaventaa tai lisätä lapsen toimijuuden mahdollisuuksia ja pyrkimyksiä. (Mt., 72.) Vuoroasuvien lasten kohdalla on noussut esiin, että lapset voivat asettua eri tavoin suhteessa vanhempien riitaan. He voivat esimerkiksi normalisoida riitelyä ja sijoittaa itsensä sen ulkopuolelle. (Autonen–Vaaraniemi 2018, 60.) Oranen (2001) on korostanut, miten perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa työskentelyssä keskeisintä on lapsen kokema turvallisuus (mt, 69).

Erityisiä eron jälkeisiä vakavia ilmiöitä ovat vieraannuttaminen ja vainoaminen. Vieraannuttamisessa toisen vanhemman tavoitteena on vaikeuttaa lapsen suhdetta toiseen vanhempaan vaikuttamalla lapseen epäasiallisesti ja estämällä tapaamisia (Sinkkonen 2018). Vainoamista voidaan pitää erityisenä eron jälkeisenä lähisuhdeväkivallan muotona, joka voidaan määritellä tavoitteellisena ja intensiivisenä toimintana, jolla pakotetaan ja kontrolloidaan entistä kumppania. (Nikupeteri 2016, 21.)

4 TUTKIMUSMETODI

4.1 Tutkimusmenetelmänä systemaattinen kirjallisuuskatsaus

Kirjallisuuskatsaus on tutkimusmetodi, jossa tutkitaan jo tehtyä tutkimusta kokoaamalla yhteen aiempien tutkimusten tuloksia, joita hyödynnetään uusien tutkimustulosten perustana. Katsauksen ote on kriittinen, arvioiva ja analysoiva, eikä se tarkoita ainoastaan aiempien tutkimusten yhteenvetoa. (Salminen 2011, 4-5.)

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on sekundaaritutkimus, johon otettavat tutkimukset rajataan ja valikoidaan tarkasti (Johansson 2007, 4). Siinä tiivistetään tutkimuksen aihepiirin aikaisempien tutkimusten olennainen sisältö tutkimuskysymysten näkökulmasta. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus alkaa aiheeseen liittyvän aiemman tutkimuksen kartoittamisella ja tutkimustarpeen tarkastelulla. Kokonaisuudessaan prosessi on selkeä ja johdonmukainen ja sen kaikki vaiheet kirjataan tarkasti ylös. Tavoitteena on, että tutkimus on virheetön ja toistettavissa. Systemaattinen katsaus voi parhaimmillaan tuoda esiin aiemman tutkimuksen puutteita ja uusia tutkimustarpeita. (Salminen 2011, 9-11; Pudas-Tähkä & Axelin 2007, 46, 54.)

Tutkielmassani olen noudattanut Ari Salmisen (2011) esittämää Finkin (2005) mallia mukailevan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen prosessista, jossa on seitsemän vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa asetetaan tutkimuskysymykset, jonka jälkeen valitaan käytettävät hakutietokannat. Seuraavissa vaiheissa valitaan hakutermit sekä määritellään hakukriteerit, joilla valitaan poissuljettava ja sisään otettava aineisto. Kuudennessa vaiheessa suoritetaan katsaus valitusta aineistosta ja viimeisessä vaiheessa tehdään synteesi tuloksista. (Mt., 10-11.)

4.2 Aineiston hankintaprosessi

Ennen varsinaisen kirjallisuuskatsauksen aloittamista tutustuin huoltoriidoista tehtyihin tutkimuksiin ja tein alustavia hakuja eri hakusanoilla. Lisäksi tutustuin Jyväskylän yliopiston Kirjastotuutorin tiedonhankinnan ohjeisiin. Tutkimuskysymysten asettamisen ja hakusanojen kokeilujen jälkeen lopullisiksi hakusanoiksi ja hakulauseeksi muodostuivat huoltoriita yksittäisenä hakusanana sekä hakulauseena olosuhdeselvitys ja sosiaalityö. Sähköisiksi tietokannoiksi valitsin seuraavat tietokannat: JYKDOK – Kirjaston kokoelmat, Julkari, Arto – Kotimaiset artikkelit (verkosta saatava aineisto), Melinda, Trepo, Helda, Finna (väitöskirjat ja lisenasiatintyöt, verkossa saatavat) ja UEF – Primo (väitöskirjat), joista kaikista tein kaksi erillistä hakua em. hakutermillä ja hakulauseella. Lisäksi asetin seuraavat aineiston rajausta ja sisäänottokriteerit:

Aika: Vuodesta 2006 eteenpäin olevat tutkimukset

Kieli: suomi

Sisältö: Käsitellään sosiaalitoimen huoltoriidan yhteydessä tekemää olosuhdeselvitystyötä

Tieteellinen taso: Väitöskirjat, lisenasiatintyöt ja vertaisarvioidut tutkimusartikkelit

Rajasin aineiston koskemaan vuodesta 2006 alkaen olevia tutkimuksia, sillä alustavassa haussa nousi esiin Maija Auvisen (2006) väitöskirja *Huoltoriidat tuomioistuimissa: Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana merkittävimpana sosiaalityön roolia huoltoriidoissa tarkastelevana tutkimuksena*, jonka sisällyttämisen tutkielmaan näin olennaisena. Tutkielman rajallisen laajuuden vuoksi päädyin tarkastelemaan suomalaisia tutkimuksia ja tarkentaa näkökulmani suomalaiseen huoltoriitojen tuomioistuinikäytäntöön. Mielenkiintoinen ja perusteltu valinta olisi ollut myös kansainvälinen vertaileva näkökulma. Aineiston haun olen kuvannut Liitteessä 1. Lisäksi kävin manuaalisesti läpi valitsemani aineiston kirjallisuusluettelot tarkastellen, löytyykö vielä tätä kautta tutkimuskysymysten kannalta relevanttia aineistoa. Tätä kautta ei löytynyt hakukriteerit täyttävää lisäaineistoa.

4.3 Aineiston analyysi

Analysoin aineiston laadullisella sisällönanalyysillä, jossa aineistoa analysoidaan systemaattisesti ja objektiivisesti. Laadullisessa sisällönanalyysissä valitaan tietty näkökulma, jolla aineistoa tutkitaan. Aineistosta erotetaan ne asiat, joita tutkitaan ja tehdään luokittelu, teemoittelu tai tyypittely. Tämän pohjalta kirjoitetaan yhteenveto saaduista tuloksista. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103–104, 117.)

Analyysin alussa luin aineiston läpi etsien osuudet, joissa käsiteltiin lasten osallisuutta. Luokittelin osallisuutta koskevat osiot Thomasin (2002) mallin osallisuuden ulottuvuuksien mukaisesti. Tämän osuuden tein vahvasti teorialähtöisenä analyysinä, jossa analyysia ohjaa valmis teoria malli ja käsitteet (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110, 127). Yhdeksi luokaksi lisäsin vielä osallisuutta estävät sekä suojelun ja osallisuuden jännitettä koskevat seikat. Tässä noudatin teoriaohjaavaa analyysia, jossa aiempi tieto ja teoria toimivat analyysin apuna, mutta etenkin analyysin alkuvaiheessa tekstiä tarkastellaan aineistolähtöisesti (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109–110, 133). Kun olin löytänyt aineistosta osallisuuden esteitä ja suojelua käsittelevät kohdat, etsin niistä yhtäläisyyksiä, joita peilasin aiempaan tietoon koskien lasten osallisuuden esteitä, lapsen suojelua huoltoriidassa sekä lapsen näkökulmaa vanhempien eron jälkeisessä riitelystä.

4.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkielmassani olen pyrkinyt noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012) mukaan tämä tarkoittaa mm., että kaikki tutkimusprosessin vaiheet toteutetaan rehellisesti, huolellisesti ja tarkasti sekä käytetään tiedeyhteisössä hyväksytyjä eettisiä menetelmiä. Tutkimuksen teon ja viestinnän tulee olla avointa ja muihin tutkimuksiin viitataan asianmukaisesti ja annetaan tutkijoille heille kuuluva tunnustus. Hyvän tieteellisen käytännön loukkauksina voidaan pitää vilppiä ja piittaamattomuutta hyvästä tieteellisestä käytännöstä. (Mt. 2012, 6-7.) Lisäksi tutkimuksen teossa tulee aina pohtia tutkimuskohteen eettisyyttä sekä millaisia seurauksia tutkimuksella mahdollisesti on (Kuula 2011, 19–22). Tämä korostuu erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa, jossa tutkitaan usein marginaalisia ja haavoittuvia ryhmiä. Tutkielmani kohdalla pohdin, mitä hyötyä siitä on huoltoriitaprosessissa oleville lapsille.

Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa on olennaista tarkastella kriittisesti prosessin eri vaiheita, jotta voidaan arvioida, kuinka luotettavaa katsauksessa saatu tieto on. Luotettavan katsauksen tekemisen kriteerinä on pidetty kahta tutkijaa. (Pudas-Tähkä & Axelin 2007, 46, 53). Tässä tutkielmassa tekijöitä oli vain yksi ja katsaus pieni (7 tutkimusta/tutkimusartikkelia). Luotettavuutta pyrin lisäämään sillä, että rajasin tarkasti tutkimusaiheen sekä mukaan otettavat tutkimukset ja otin tutkittavaksi vain suomalaisia tutkimuksia, jotka käsitelivät huoltoriidan olosuhdeselvityksiä. Aineistosta jouduin rajaamaan pois Anja Hannuniemen (2015) oikeussosiologisen väitöskirjan: Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lastenhuoltoriidoissa saatavuusongelman vuoksi. Väitöskirja olisi todennäköisesti tuonut tärkeän näkökulman tutkielmaan.

5 TUTKIMUSAINEISTO

Lopulliseksi tutkimusaineistoksi valikoituivat seuraavat tutkimukset ja artikkelit. Aineisto on esitetty taulukkomuodossa Liitteessä 2.

Maija Auvinen (2006), väitöskirja *Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalityöselvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana*: Tutkimuksessa on kuvattu huoltoriitojen tuomioistuinkäsittelyä ja tutkittu sosiaalityöselvittäjänä, sovittelijana ja asiantuntijana. Auvinen on jakanut huoltoriidat kolmeen perustyyppiin, joita ovat tasapeliriidat, psykososiaaliset riidat ja patologiset riidat. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöselvittäjän tehtävä huoltoriitojen selvittäjänä on monin tavoin ongelmallinen ja selvitysten taso vaihteleva.

Hannele Forsberg, Aino Kääriäinen & Aino Ritala-Koskinen (2019), tieteellinen artikkeli *Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuhdeselvityksissä*: Tutkimuksessa on selvitetty millaiseen tietoon olosuhdeselvitykset perustuvat, kun kyseessä on lapsen asumisen tarkastelu. Tutkimuksen mukaan olosuhdeselvitysten asumista koskeva tieto rakentuu prosessina ja siinä hyödynnetään erilaisia tiedon lajeja.

Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen (2021), tieteellinen artikkeli *Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön*: Tutkimuksessa on selvitetty käräjäoikeuden tuomareiden näkemystä sosiaalityön asiantuntijuudesta ja ammatillisesta yhteistyöstä. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät asemoituvat tuomareiden avustajiksi sekä lapsen tiedon kokoamisen ja välittämisen asiantuntijoiksi. Sosiaalityöntekijöiden ja tuomareiden yhteistyö hahmottuu sekä rajoja ylläpitävän että yhteistyölle avoimien suhdetyyppien kautta, joita ovat formaali, asiantuntijatiedon vaihtoon perustuva sekä monialainen yhteistyösuhde.

Teija Hautanen (2010), väitöskirja *Väkivalta ja huoltoriidat*: Tutkimuksessa on selvitetty, miten huoltoriidan oikeusprosessissa mukana olevat viranomaiset käsittelevät väitteitä perheen sisällä tapahtuneesta väkivallasta. Tutkimuksen mukaan viranomaisten tapa käsitellä väitteitä väkivallasta ja lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ei ole lapsen edun näkökulmasta systemaattista ja yhdenmukaista. Tuomareiden päätöksille antamissa perusteluissa nousi esiin kolme väkivaltadiskurssia, joita ovat väkivalta vuorovaikutuksena, riskidiskurssi ja kasvatustieteen diskurssi. Huomattavaa on, että esiin tuotu väkivalta ei aina tule kirjatuksi sosiaalityöntekijöiden laatiin olosuhdeselvityksiin ja väkivallasta kirjoitettaessa se tehdään usein epätarkasti.

Risto Karttunen (2010) väitöskirja *Isän ja äidin välissä: lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa*: Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää lapsen asemaa huoltoriidassa kuulemistilanteiden kautta ja laatia suosituksia lapsen edun mukaiseen kuulemiseen. Tulosten mukaan lähes kaikkien lasten kohdalla näkyi kiintymys molempia vanhempia kohtaan. Vaikea huoltoriita aiheuttaa riskin lapsen psyykkiselle tasapainolle. Suurimman ongelman lasten kuulemiselle aiheutti lojaliteettiristiriita. Toistuva lasten esiin nostama toive oli, että vanhemmat pääsisivät sopuun. Kuulemisen kehittämisessä tulisi kiinnittää huomiota siihen, että lapsella olisi sekä mahdollisuus tulla kuulluksi että saada suojelua.

Aino Kääriäinen (2019), tutkimusartikkeli *Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksissä*: Tutkimuksessa on selvitetty, millä tavoin sosiaalityöntekijät muodostavat ja kuvaavat lapsen näkemyksiä huoltoriidassa. Lapsen kuulemisesta kirjoittamisessa käytettiin lapsen havainnointia, tekstiin rakennettuja dialogeja sekä lojaliteettiristiriidan ja turvattomuuden kokemusten näkyväksi tekemistä. Tutkimuksen mukaan pienillä lapsilla on verrattain kehittyneet kyvyt havainnoida sekä aikuisten keskusteluja että omaa puhettaan.

Kristiina Väyrynen (2008), lisensiaatintyö *Lapsen tuska huoltoriidassa: elämää vanhempien välissä*: Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esiin lapsen ääni huoltoriitaprosessissa nuorten haastatteluiden kautta. Tulosten mukaan huoltoriidan aikainen elämä oli lapselle ennalta ajateltua raskaampi ja vaikeampi, mitä voidaan pitää mielenterveyden näkökulmasta riskinä lapsen/nuoren selviytymiselle vanhempien eron jälkeen. Vanhemmilta saatu keskustelutuki huoltoriitaan liittyen oli ollut niukkaa, yksipuolista ja sisältänyt lasta vahingoittavia puhemalleja. Erityisenä vaarana on lapsen joutuminen osalliseksi aikuisille kuuluvaan päätöksentekoon ja vastuisiin.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Lapselle annettu tieto ja lapsen mahdollisuudet vaikuttaa olosuhdeselvitysprosessiin

Nigel Thomasin (2002) osallisuuden mallin ensimmäisenä ulottuvuutena on, että lapsella on mahdollisuus päättää osallistumisestaan. Jo tähän tulisi kiinnittää tarkempaa huomiota, sillä syynä lapsen haluttomuudelle osallistua voi olla mm. luottamuksen puute sosiaalityöntekijään, konfliktin välttäminen, tilanteen tylsyys tai tyytymättömyys tapaan, jolla se on järjestetty. Osallisuuden toisessa ulottuvuudessa lapsen tulee saada riittävästi tietoa tilanteestaan ja oikeuksistaan. (Mt., 169, 175). Tarkastelemissani tutkimuksissa kuvattiin melko vähäisesti, miten lasten halua osallistua oli selvitetty ja mitä heille oli kerrottu tilanteestaan ja oikeuksistaan.

Lapsen mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta tuli esiin olosuhdeselvityksissä niin, että lapsen haluttomuus ilmaista mielipidettään oli kirjattu näkyväksi. Useimpien lapset olivat kuitenkin halunneet joka tapauksessa osallistua tilanteeseen. Tällöin he eivät osallistuneet keskusteluun, mutta heistä tehtiin havaintoja olosuhdeselvityksiin. (Auvinen 2006, 411; Kääriäinen 2019, 384.)

Auvisen (2006) tutkimuksen olosuhdeselvityksissä ei käynyt selvästi ilmi, miten lapsia oli informoitu ja miten heiltä oli kysytty asioista, joista heidän mielipidettään selvitettiin. Selvitysten perusteella vaikutti siltä, että kaikki lapset eivät olleet täysin ymmärtäneet, mistä vanhempien eroriidassa oli oikeudellisesti kysymys, vaikka heillä saattoikin mielikuva ja tuntuma perheessä tapahtuvista muutoksista. (Mt. 410.) Väyrysen (2008) tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat toivoneet, että heille kerrottaisiin ymmärrettävästi kaikista prosessiin liittyvistä asioista ja tapahtumista. Olennaisena he pitivät, että lapsille puhutaan ”lasten kielellä” sekä lapsen ikä- ja kehitystaso

huomioiden. Nuoret kuitenkin toivoivat, että asioista kertoisi ensisijaisesti oma vanhempi. (Mt.37.)

Jotta osallisuuden kolmas ulottuvuus mahdollistuisi ja lapsi voisi aidosti vaikuttaa prosessiin, tulisi hänen saada etukäteen tietoa tulevasta tilanteesta, ketkä siihen osallistuvat, mitä asioita käsitellään ja mitä häneltä odotetaan (Thomas 2002, 175,177). Olosuhdeselvitysten tekemisen lähtökohtana on, että kotikäynti tehdään molempien vanhempien luokse ja lapsi on paikalla molemmissa tapaamisissa (mm. Taskinen 2001, 71, 75: THL 2021b). Uudempien tutkimusten kohdalla näytti siltä, että olosuhdeselvityksissä on noudatettu niihin laadittuja ohjeita. Auvisen (2006) ja Hautasen (2010) aineistot olivat vielä pääosin ajalta, jolloin mm. Taskisen (2001) opasta olosuhdeselvitystyöstä ei ollut julkaistu, mikä selittää selvityskäytäntöjen suurempaa kirjavuutta ja tutkimustuloksia tulee tarkastella tässä valossa. Yleisesti voidaan todeta, että olosuhdeselvitykselle annetut oikeudelliset raamit ja laaditut ohjeet luovat tietyt reunaehdot lapsen osallisuudelle. Ne toimivat myös apuna, kun tulevaa tilannetta valmistellaan ja ennakoidaan sitä lapselle. On hyvä huomata, että ohjeet eivät ole jäykät, vaan jättävät tilaa huomioida lasten yksilöllisiä tarpeita ja toiveita prosessille.

Auvisen (2006) tutkimuksen mukaan kuulemisen menettelytavat vaihtelivat. Lapsia oli voitu kuulla yhdessä molempien vanhempien kanssa, kummankin vanhemman kanssa erikseen ja joissain tapauksissa vielä ilman vanhempia. Selvityksistä ei käynyt ilmi, millä perusteella kuulemisessa läsnä olevat henkilöt oli valittu. Lapsen kuulemisen tarkoituksena näyttäytyi ennen kaikkea tiedon kerääminen ratkaisuai-
neiston lisäämiseksi. (Mt., 411, 446.)

Aineiston mukaan lapsia oli kuultu ilman vanhempia vain vähäisesti. Väyrysen (2008) tutkimuksessa nuoret itse olivat kokeneet, että työntekijän tapaaminen ilman vanhempia voi olla hyvä asia ja se voisi tapahtua myös työntekijän työpaikalla, jolloin tunnelma voisi olla rauhallisempi. Nuoret nostivat esiin, että asioista kertominen väkivaltaisen vanhemman kanssa samassa tapaamisessa voi aiheuttaa lapselle konkreettisen turvallisuusriskin. (Mt., 36.)

Väyrysen (2008) mukaan vanhemmat eivät välttämättä olleet ennakoineet lasta kuulemisesta, mistä johtuen haastattelut saattoivat tuntua lapsesta ahdistavilta ja riskitiriitaisilta (mt. 58). Olisikin tärkeää, että työntekijätaholla olisi mahdollisuus varmistaa, että lapsi saa tarvittavat ennakkotiedot tapaamisesta.

Nuoret ovat nostaneet esiin myös kasvokkain kohtaamisen tärkeyden. Heidän mukaansa tapaamisia olisi hyvä olla useampia, jotta tilanteeseen tulisi luontevuutta ja lapsella olisi aikaa muodostaa oma tapa kertoa asioista (Väyrynen 2008, 36–37). Karttunen (2019) ehdottaa johtopäätöksissään, että olosuhdeselvityksen tulisi olla ammatillinen prosessi, jossa lapsi on mukana ja hänen kokemuksiaan kuullaan ja huomioidaan yksittäistä haastattelutilannetta huolellisemmin ja kattavammin (mt., 158).

6.2 Sosiaalityöntekijä lapsen äänen selvittäjänä ja välittäjänä

Neljäntenä ulottuvuutena on lapsen mahdollisuus ilmaista itseään (Thomas 2002, 175.) Huoltoriidassa sosiaalityöntekijällä on tärkeä rooli lapsen äänen selvittäjänä ja välittäjänä. Karttusen (2010) mukaan edellytyksinä lapsen kuulluksi tulemiselle on, että lapsi on kokenut työntekijän ymmärtäneen hänen tunteensa ja mitä hän haluaa sanoa, minkä lisäksi lapsen ajatukset ja toiveet tulee välittää tuomarille. Lapsella tulee olla mahdollisuus vapaasti ilmaista aito mielipiteensä. Mielipiteen riippumattomuutta kuulemisen yhteydessä voidaan määritellä siten, että mielipide on suhteellisen johdonmukainen, haastattelukonteksti ei vaikuta siihen ja lapsen kerronnassa ei ole viitteitä epäasiallisesta vaikuttamisesta. (Mt., 103, 143.) Kääriäisen (2019) tutkimuksessa tuli esiin, että lasten kanssa oli käyty keskusteluja läpi tapaamisten lopussa ja annettu mahdollisuus korjata sanomaansa (mt, 384). Tämä toimii yhtenä keinona varmistaa, että lapsen tieto välittyy mahdollisimman oikein.

Sen lisäksi, että lapselle annetaan mahdollisuus osallistua keskusteluun, tulee kiinnittää huomiota, mistä asioista lapsen näkemyksiä kartoitetaan. Auvisen (2006) tutkimien olosuhdeselvitysten kuulemisessa oli painotettu lapsen mielipidettä vanhempien riitaan liittyvistä kysymyksistä, mikä on tarkoittanut pitkälti lapsen toivetta asumisesta sen sijaan, että olisi laajemmin selvitetty lapsen näkemyksiä (mt., 410, 446.) Hautanen (2010) tutkimassa aineistossa lapsilta oli selvitetty heidän näkemystään asumisesta, tapaamisista vanhempien kanssa, lapsen tilanteesta sekä suhteista vanhempiin (mt., 185). Tapaamis- ja asumisjärjestelyiden lisäksi lapsilta kysytyt asiat liittyivät yleisimmin harrastuksiin, koulunkäyntiin, lapsen ja vanhempien välisiin suhteisiin, kodin arkeen ja läheisiin (Kääriäinen 2019, 385; Hautanen 2010, 179).

Auvisen (2006) tutkimuksessa oli luokiteltu tarkemmin lasten näkemyksiä. Lasten esittämät toivomukset olivat yksilöllisiä, mutta lapsen mielipiteen muodostumiseen vaikuttivat riitatilanteesta johtuvat tyyppierot. Vanhempien riidan vaihe ja lapsen mielipiteen selvittämisen ajankohta olivat merkittäviä vaikuttavia tekijöitä. Huomattavaa oli, että lähes kaikkien lasten näkemys asumisesta oli *status quon* eli vallitsevan tilanteen mukainen. Lasten kertomukset olivat kuitenkin erilaisia tasapeliriidoissa ja psykososiaalisissa riidoissa. Tasapeliriidoissa lasten toiveet liittyivät asumiseen, kouluun, kavereihin, sukulaisiin, harrastukseen ja lemmikkeihin. Osa arvosteli jopa vanhempien ominaisuuksia kasvattajana. Psykososiaalisissa riidoissa lapset kuvasivat pelkoa ja hättää vanhempien tilanteesta, mutta toisaalta he ottivat myös aikuisille kuuluvaa vastuuta. Patologisoituneissa riidoissa jouduttiin lähes poikkeuksetta turvautumaan lastenpsykiatriin palveluihin ja lapsen äänen kuuleminen oli erittäin ongelmallista. (Mt., 343–345, 408–409, 418, 425–426, 429–430, 446.) Myös Forsbergin ja kumppaneiden (2019) asumista koskevaa sosiaalityön tietoa tarkastelevassa tutki-

muksessa olosuhdeselvitykset sisälsivät jonkin verran lasten kertomaa kuvausta vanhempien ongelmallisesta käyttäytymisestä (mt., 253). Auvinen (2006) tuo esiin, että lasten näkemyksiin vaikuttivat myös sukupuoli, asema sisarusarjassa, suhde sisarukseen ja uusperheen tilanne. Muutamissa tapauksissa lapsen mielipiteeseen vaikuttivat asumisen taso sekä materiaaliset, mukavuuksiin, etuuksiin tai virikkeisiin liittyvät seikat. (Mt., 438–439.)

Keskustelun lisäksi olennaiseksi lapsen kuulemisessa nousi lapsen havainnointi, joka korostui etenkin pienten lasten kohdalla. Selvityksissä oli kuvattu lasten toimintaa ja vuorovaikutusta vanhempien kanssa ja vuorovaikutuksesta lapsen ja eri vanhempien välillä oli tehty vertailuja (Hautanen 2010, 179, Kääriäinen 2019, 385.) Auvinen (2006, 418) mukaan ainoastaan havainnoimalla saatu tieto ei ollut kuitenkaan informatiivista.

Hautasen (2010) tutkimuksessa väkivalta lasten kertomana tuli esiin jonkin verran olosuhdeselvityksissä. Lapsen ilmaisemana väkivalta tuli esiin kymmenessä olosuhdeselvityksessä. Ylipäätään väkivallasta oli kirjoitettu 54 selvityksessä, vaikka väite väkivallasta oli tullut esiin muussa oikeudenkäyntiaineistossa 94 selvityksen kohdalla. Syynä siihen, ettei väkivaltaa kuvattu lapsen kertomana saattoi olla se, että lapset eivät kertoneet väkivallasta, mutta myös se, ettei sitä ollut kirjattu. Pääsääntöisesti lapset olivat ottaneet väkivallan puheeksi tilanteissa, joissa vanhempi ei ollut paikalla. Väkivallasta he olivat kertoneet melko tarkasti ja kokemukset väkivallasta saattoivat vaihdella perheen lasten kesken. On huomattava, että lapsen kertomukseen väkivallasta saattoi kietoutua myös vanhemman lapselle kertomat asiat, vanhemman luomat mielikuvat sekä vanhemman omat pelot. Väkivallalla oli merkitystä lapsen mielipiteeseen ja usein lapsi ei halunnut asua häntä tai sisarusia väkivaltaisesti kohdelleen vanhemman kanssa tai koki tämän tapaamisen vaikeaksi. Lasten kokemukset vanhempien välisestä väkivallasta eivät sen sijaan olleet näin yksiselitteisiä. (Mt., 180, 185–187, 194–195).

Thomasin (2002) mukaan lapsille on tärkeää, että he saavat itse osallistua keskusteluun, eikä niin että joku välittää tiedon heidän puolestaan (mt., 168–169). Olosuhdeselvityksessä kerrotut asiat ovat aina kirjoittajan tekemiä valintoja ja tulkintaa, jossa lapsen ääni tulee esiin välitettynä huoltoriitaprosessista vastaavalle tuomarille (Hautanen 2010, 176; Karttunen 2010, 163). Tuomarit toivovat lähtökohtaisesti mahdollisimman autenttista kuvausta, pyydettyihin seikkoihin keskittymistä, konkreettisuutta ja yksiselitteisyyttä (Karttunen 2010, 163; Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 32). Siihen, miten lapsen ääntä kuullaan ja välitetään, vaikuttavat myös erilaisten tiedonlajien ja tiedon esittämisen tapojen tunnistaminen sekä miten erilaista tietoa arvotetaan (Forsberg, Kääriäinen & Ritala-Koskinen 2019, 254–255). Kääriäinen (2019) tuo esiin, miten erilaiset kirjoitustekniikat tuovat eri tavoin lapsen äänen kuuluviin. Kirjoittamisen tapa kertoo myös työntekijän asenteesta lapselta saatua tietoa kohtaan.

Hänen tutkimissaan selvityksissä lasten ääntä ja mielipidettä kuvattiin yleisesti rakennettujen dialogien avulla. Dialogeja oli esitetty autenttisenä vuoropuheluna, ainoastaan lapsen kommenttien autenttisenä kirjaamisena tai ei autenttisenä valikoivana dialogina. (Kääriäinen 2019, 386–388, 390.)

6.3 Lapselle annettu tuki kuulemistilanteissa

Yhtenä osallisuuden ulottuvuutena on, että lapsi saa tarvitsemaansa tukea itsensä ilmaisuun. Vanhemmat, sosiaalityöntekijä tai muut ammattilaiset voivat toimia lapsen tukena päätöksenteossa. Osallisuuden kannalta voi olla merkityksellistä, että paikalla on sellainen henkilö, johon lapsi voi luottaa. Tuttuus ja epämuodollisuus, esimerkiksi oma koti ympäristönä sekä toiminnallisuus, tukevat osallisuutta. (Thomas 2002, 146, 150, 176.) Myös Kääriäinen & Forsberg (2021) näkevät kodin ympäristönä tukevan lapsen osallisuuden mahdollisuuksia (mt., 32). Nuorten kertomana kuulemistilanteet ovat lapsen näkökulmasta vaikeita ja voivat aiheuttaa ristiriitaisia ja ahdistavia tunteita. (Väyrynen 2008, 35).

Huoltoriidan yhteydessä mahdollisuutta saada tukea itsensä ilmaisuun voidaan tarkastella erityisesti kuulemisessa läsnä olevien henkilöiden kautta. Kuulemisen kokoonpanoja kuvasin alaluvussa 6.3. Vanhemman läsnäoloa voidaan tarkastella lasta tukevana elementtinä. Toisaalta sosiaalityöntekijän tulee osata havainnoida ja ymmärtää perheen tilannetta ja pohtia olisiko lasta aiheellista kuulla myös ilman vanhempia. Karttusen (2010) tutkimuksessa kouluikäisiä oli tavattu sekä ilman vanhempia että yhdessä vanhempien kanssa ja alle 6-vuotiaiden tapaamiset ilman vanhempia oli tehty harkinnanvaraisesti. Karttunen on ehdottanut, että joskus voi olla hyvä, että lapsella on neutraali oma työntekijä, joka mahdollistaa parhaiten lapsen oman äänen kuulumisen (Mt., 32, 147). Kääriäisen (2019) tarkastelemissa selvityksissä oli tuotu esiin, olivatko vanhemmat tukeneet tai heikentäneet lapsen mahdollisuuksia osallistua. Kun lasta tuettiin, hänelle annettiin lupa puhua ja kannustettiin tähän. Joissain tilanteissa lasta oli estetty puhumasta ja jopa kehoitettu jälkikäteen soittamaan ja muuttamaan kertomaansa vanhemman eduksi. (Mt., 384.)

Tuomareiden näkökulmasta sosiaalityön tärkeä rooli lapsen kokemusten välittäjänä korostuu sosiaalityöntekijöiden mahdollisuudella päästä lähelle lapsen ja perheen konkreettista arkea ja ongelmatilanteita. Tuomarit pitävätkin tiedon hankkimista lapselta sosiaalityön erityisasiantuntijuutena. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 31). Karttusen (2010) mukaan olennaista on työntekijän tapa rakentaa suhdetta lapsen kanssa kuulemistilanteessa huomioiden kuulemiselle asetetut odotukset ja lapsen hankala asema huoltoriitatilanteessa (mt., 166). Kääriäisen (2019) tutkimissa selvityk-

sissä on tuotu esiin, miten tapaamisten alussa oli varattu aikaa tutustumiseen ja tapaamisissa oli käytetty osallisuutta tukevia menetelmiä ja välineitä kuten tunnekortteja, lauseen täydennystehtäviä, lomakkeita ja verkostokartan tekemistä (mt., 384–385).

Karttusen (2010) tutkimuksen esimerkkitapauksessa tuli esiin, miten lapsi kertoi asioista avoimemmin kolmannella tapaamiskerralla psykologin kanssa. Tähän saattoivat vaikuttaa, ettei psykologi ollut enää niin vieras ja paikka vastaanotolla oli isän ja äidin koteja neutraalimpi ympäristö. (Mt., 118.) Myös Archad ja Skivenes (2009) ovat korostaneet, että lapsen näkemystä merkittävästi hänen hyvinvointiinsa ja tulevaisuuteensa vaikuttavista asioista tuskin voidaan saada yksittäisessä tapaamisessa tai tilanteessa, jossa lapsella ei ole ollut mahdollisuutta rakentaa luottamusta näkemystä selvittävään henkilöön (mt., 393). Raution, Vaitomaan & Korpipään (2021) mukaan lapsella tulisi olla huoltoriidassa oma pitkäaikainen työntekijä ja eri tahojen tekemiä yksittäisiä arviointeja tulisi välttää (mt., 4).

Olennaista on myös se, millä tavoin lapsen ajatuksia ja toiveita selvitetään. Väyrysen (2008) haastatteleminen nuorten mukaan vanhemmat eivät saisi kysyä lapselta suoraan, kumman vanhemman luona tämä haluaa asua. Jatkuva kysely asumisesta tuntuu lapsesta epämiellyttävältä. Sen sijaan nuoret toivoivat avoimempia kysymyksiä, jotka jättävät tilaa laajemmalle kerronnalle. (Mt., 35–37.) Erityisesti vaikeissa perheväkivaltatilanteissa kuuleminen aiheuttaa pelon ja ristiriitaisuuden tunteita. Tällaisissa tapauksissa lapset olisivat toivoneet ammattilaisilta tukea ja kiitosta lapsen vahvuudesta selviytyä vaikeassa tilanteessa (Väyrynen 2008, 36, 58.)

6.4 Lapsen näkemyksille annettu painoarvo

Lapsen mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä on Thomasin mallin kuudes osallisuuden ulottuvuus (Thomas 2002, 176). Huoltoriidassa olennaista on se, mitä sosiaalityöntekijä tekee lapselta saadulla tiedolla, mikä rooli tiedolla on päätöksentekoprosessissa ja millaisia seurauksia sen käyttämisestä aiheutuu (Kääriäinen 2019, 391). Sosiaalityöntekijä voi tehdä esityksen lapsen edun mukaisesta ratkaisusta perustaen sen omaan näkemykseensä. Tuomarit pitävät itseään kuitenkin yksiselitteisesti kokonaisprosessin haltijana ja ratkaisun tekijänä. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 33.)

Thomasin (2002) mukaan lapsen näkemyksiä punnitaan aikuisten arvioimaa lapsen etua vasten ja pyritään löytämään näiden välille tasapainoa (mt., 159). Tämä tuli selkeästi esiin Auvisen (2006) tutkimuksessa (mt., 445). Huoltoriidoissa asumisratkaisun arvioinnissa vaikuttavina interprofessionaalisen tiedon tausta-ajatuksina ovat vanhempien toimiva vuorovaikutus ja yhteistyökykyisyys sekä asumisen vakauden korostaminen (status quo). (Forsberg, Kääriäinen & Ritala-Koskinen 2019, 253–254; Auvinen 2006, 345).

Lapsen ikä on keskeinen tekijä, joka vaikuttaa lapsen mielipiteille annettavaan painoarvoon. Sen sijaan kehitystasoon ei ollut juurikaan viitattu olosuhdeselvityksissä. Alle esikouluikäisten näkemyksillä ei ollut nähty olevan merkitystä ehdotusten ja ratkaisujen perusteluina. Yli 12-vuotiaiden ja tätä lähestyvien toiveille on puolestaan annettu vaihtelevasti painoarvoa. Yli 15-vuotiaiden toiveet ovat saaneet itsemääräämisoikeutta vastaavan merkityksen. Varttuneempien lasten olikin annettu melko vapaasti vaikuttaa asumisvalintaan. Mielenkiintoista oli, että vanhempien riidellessä sellaisista asioista, joihin lapsella olisi ollut laillinen myötämääräämisoikeus (uskontokunta, nimi, sairaanhoito), ei lapsia ollut näistä asioista kuitenkaan kuultu. (Auvinen 2006, 425, 445–446.)

Karttunen (2010) kirjoittaa, että lasten mielipiteet näyttivät saavan painoarvoa yhdessä muiden seikkojen kanssa. Epäily lapsen mielipiteen riippumattomuudesta sen sijaan esti lapsen näkemyksen vaikutusta ratkaisuun. (Mt., 145, 147–148). Hautasen (2010) tutkimista olosuhdeselvityksistä kahdessa tapauksessa lasten itse esiintuoma väkivalta ja pelko isää kohtaan olivat vaikuttaneet sosiaalityöntekijän tekemään ratkaisuehdotukseen (mt., 193).

Thomas (2002) on tuonut oman tutkimuksensa yhteydessä esiin, miten osassa tutkimuksen ryhmäkeskusteluissa oli korostunut, että lapsille osallisuudessa vähiten merkityksellistä oli saada päättää asioista. (Mt., 152.) Tämä muistuttaa, miten aikuiset eivät voi ennakkoon olettaa, millaiset asiat ovat lapsille tärkeitä. Myös tämän tutkielman yhteydessä osallisuuden ulottuvuuksia tarkastellessa sekä seuraavaksi osallisuuden esteiden yhteydessä voidaan saada viitteitä, että myöskään huoltoriidan yhteydessä päätösten tekeminen ei ole lasten osallisuudessa merkityksellisintä, eikä sitä täten voida ymmärtää vahvimaksi osallisuuden muodoksi.

6.5 Kuulemisen esteitä

Auvisen (2006) tutkimuksessa merkittävimmät syyt sille, ettei lasta oltu kuultu, olivat lapsen nuori ikä, vanhempien sopuun pääsy selvityksen aikana sekä lapsen joutuminen vaikeaan lojaliteettiristiriitaan. Alle esikouluikäisiä oli kuultu harvoin. Syitä kuulematta jättämiselle oli kuvattu melko niukasti. Lasten haluttomuus osallistua oli ilmaistu ”varautuneisuudella, jännittyneisyydellä, torjumisella tai vaitonaisuudella”. Moni alakoululainen oli tuonut esiin, ettei halua asettua kummankaan vanhemman puolelle. (Mt., 417, 445). Myös Thomasin (2002) tutkimuksessa osallisuuden vahvistuminen oli näyttänyt korreloivan vahvasti lapsen iän kanssa, vaikka sosiaalityöntekijät olivat kertoneet arvioivansa lapsen mahdollisuuksia osallistua yksilöllisen ymmärryksen ja kyvykkyyden mukaan. Samassa tutkimuksessa havaittiin, että suurimmalla

osalla lapsista oli kykyjä ymmärtää kompleksista tilannettaan ja taitoja osallistua keskusteluun (Mt., 167–168). Tämä tuli esiin Kääriäisen (2019) tutkimuksessa, jonka mukaan pienetkin lapset osasivat varsin kehittyneesti tarkkailla sekä omaa että aikuisten puhetta (mt., 391).

Lapsen suojelun ja osallisuuden välinen jännite tuli selvästi näkyviin tutkimuksissa. Auvisen (2006) mukaan suojelua oli painotettu sovitteluun pyrkivissä selvitysmalleissa enemmän ja lasten osallistuminen oli näissä vähäisempää. Lapsen osallistumisoikeuden ja suojelun välinen punninta korostui riidoissa, joissa toisella tai molemmilla vanhemmilla oli psykososiaalisia ongelmia. Lisäksi näytti vahvasti siltä, että osallistumisoikeuden ja suojelun väistä suhdetta ei ollut kaikissa tilanteissa pohdittu riittävästi. Tämä näkyi niin, että varttuneempien lasten oli annettu melko vapaasti vaikuttaa asumisvalintaan. Lasten vahvuudelle ja selviytymiselle ristiriitaisissa olosuhteissa oli ladattu kohtuuttomiakin odotuksia. (Auvinen 2006, 420, 425, 446.)

Lojaliteettiristiriitaa oli tarkasteltu erityisesti Karttusen (2010) tutkimuksessa. Hän oli kuvannut lojaliteettiristiriitaa kiintymyssuhteiden pohjalta viitaten etenkin John Bowlbyn teoriaan, jota myöhemmin ovat kehitelleet eteenpäin useat tutkijat. Karttunen tiivistää, miten lasten kiintymyssuhdetta arvioimatta ja sen laadusta riippumatta lapset ovat pääsääntöisesti hyvin lojaaleja vanhemmilleen. Hän määrittelee lojaliteettiristiriidan tilanteeksi, jossa lapsi asettuu toisen vanhemman puolelle samalla rikkoen lojaalisuuden toista vanhempaa kohtaan. (Mt., 93–95, 97.) Myös Autonen-Vaaraniemi (2018) on tuonut esiin, miten vuoroasuvat lapset ovat kuvanneet lojaaliutta kumpaankin vanhempaan vanhempien riidan keskellä (mt., 62).

Karttunen (2010) kirjoittaa, miten kuulemistilanteessa lapselta odotetaan mielihyvää asiasta, jossa vanhemmat ovat eri mieltä. Hänen tutkimuksessaan lojaliteettiristiriita oli merkittävin lapsella oleva haaste kuulemistilanteessa ja se tuli esiin eri tavoin. Tutkimuksessa tuli näkyviin, että kaikki lojaalisuussuhteet eivät ole ongelmattomia ja turvallisia. Lapset ratkaisivat lojaalisuusongelmaa pääsääntöisesti neljällä tavalla: 1.) liittymällä yhteen vanhempaan, 2.) liittymällä siihen vanhempaan, jonka kanssa hän kyseisellä hetkellä on osoittaen tälle kiintymystä, 3.) kääntymällä sisäänpäin ja etäännyttäen molemmista vanhemmista sekä 4.) olemalla lojaali ja avoin kummallekin vanhemmalle. (Mt., 133–135, 153.)

Auvisen (2006) tutkimuksessa lojaliteettiristiriitatilanteita oli tuotu esiin 20 selvityksessä 150 tapauksen aineistossa. Eniten niitä oli 10–12-vuotiaiden kohdalla ja koskivat asumisvalintaa tasapeliriitatilanteissa (Mt., 431.) Karttunen (2010) huomauttaa, että vaikeaa lojaliteettiristiriitaa voi esiintyä minkä ikäisillä lapsilla tahansa ja riippumatta lapsen tavasta toimia huoltoriitatilanteessa vanhempien välillä. Hänen tutkimuksensa olosuhdeselvityksissä tuli esiin melko vaikeita lojaalisuuden ristiriitoja. (Mt., 139–140.) Myös joissakin Kääriäisen (2019) tutkimuksen selvityksissä oli tuotu esiin vanhempien voimakkaan riidan vaikutus lapsen aitoon mielipiteeseen (mt., 383).

Tutkimusten mukaan lojaliteettiristiriita oli saattanut aiheuttaa lapselle psyykkisiä tai psykosomaattisia oireita ja vakavimmillaan lapsi oli joutunut lastenpsykiatriin tutkimuksiin ja terapiaan. Lojaliteettiristiriitatilanteessa lasta oli voitu painostaa näkyvästi, mutta myös vanhempien suuret odotukset ilman näkyvää vaikuttamista olivat voineet estää lapsen muodostamasta vapaasti omaa mielipidettään. (Auvinen 2006, 431, 435; Karttunen 2010, 135.) Auvisen (2006) tutkimuksessa esiintyi eritasoisia lojaliteettiristiriitatilanteita, niitä tunnistettiin vaihtelevasti ja lojaliteettiristiriidan merkityksen painoarvo lasten toiveita arvioitaessa vaihteli. Vakavimmissa tapauksissa voitettiin pitää perusteltuna, ettei lapsen mielipidettä selvitetty. (Mt., 436.)

Kääriäisen (2019) tutkimuksessa lojaliteettiristiriidan ja emotionaalisen turvattomuuden kuvaaminen nousivat keskeisiksi osa-alueiksi lapsen kuulemisesta kirjoitettaessa. Lapset olivat kertoneet tilanteista, joissa lapsen ja vanhemman välille syntyy riitaa, kun lapsi puhuu hyvää toisesta vanhemmasta. He kuvasivat tullessaan surulliseksi, jos vanhempi on haukkunut toista vanhempaa. Lasten puheista tuli ilmi, että he tarkkailevat runsaasti omaan toimintaansa huomioiden mm. mistä asioista voi puhua kenenkin kuullen. Lojaliteettiristiriidan ja emotionaalisen turvattomuuden havainnollistaminen tulivat esiin myös kuvauksina lapsen tunnekuormasta vanhempien riitojen yhteydessä ja lapsen vaikeudesta säädellä omia ja vanhempien välittämiä tunteita. Selvityksissä kuvattiin lapsen vaikeuksia ymmärtää sellaista vanhempien toimintaa, joka näyttäytyi lapselle valheellisena ja epäjohdonmukaisena sekä sitä, miten huoltoriita heikentää lapsen perusturvallisuuden tunnetta ja luottamusta vanhempien toimintaan. Väkivallan kuvaukset olivat yleisiä ja ne tulivat esiin mm. pelkona, ettei pääse enää toisen vanhemman luokse. (Mt., 389–390).

Myös Notko ja Sevón (2018) ovat tuoneet esiin, miten eroon liittyvät vanhempien väliset konfliktit voivat aiheuttaa lapsissa pelon, huolen ja syyllisyyden tunteita ja miten ratkaisematon konflikti on yhteydessä lapsen emotionaalisen turvallisuuden kokemukseen. Lasten on usein vaikea ymmärtää ja hahmottaa vanhempien riitaa, vaikkakin he aktiivisesti pyrkivät tunnistamaan eron syitä. Lasten kokemukset toimijuudesta ovat ristiriitaisia, sillä he usein kokevat itsensä osallisiksi, mutta mahdollisuutensa vaikuttaa vähäisiksi. (Mt., 81–82, 84.)

Auvisen (2006) mukaan epäasiallinen vaikuttaminen ei tullut juurikaan näkyviin selvityksissä. Tätä olisi voitu tarkastella testaamalla huomiota herättävän valmiita ja jäykkiä vastauksia. Äärimmäinen tilanne, jossa lapsiin oli vaikutettu epäasiallisesti, oli tapaus, jossa alle 10-vuotiaat veljet olivat joutuneet isänsä kaappaamiksi. (Mt., 436–437.) Väyrysen (2008) haastattelemat nuoret olivat tuoneet esiin vanhempien esittäneen vaatimuksia ja painostaneet käyttäytymään vanhemman edun mukaisesti haastattelutilanteessa. Pahimmillaan lasta oli uhattu vanhemman itsemurhalla tai vanhemman menettämällä. (Mt., 58.)

7 YHTEENVETO

Tarkastelemani aineiston mukaan Nigel Thomasin mallin mukaiset lapsen osallisuuden ulottuvuudet toteutuivat olosuhdeselvitystyössä vaihtelevasti. Tutkimuksissa tarkasteltiin erilaisista lähtökohdista huoltoriitaa, olosuhdeselvitystyötä ja lapsen näkökulmaa huoltoriidassa. Tutkimusten kautta oli mahdollista tavoittaa lapsen osallisuuden toteutumista useista suunnista sekä tunnistaa osallisuuden mahdollisuuksia ja esteitä huoltoriitaprosessissa. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen näytetään vaativana tehtävänä, joka vaatii erityisosaamista ja moniammatillista työskentelyä. Lapsen näkemyksiä selvittäessä tulee huomioida lapsen oikeudellinen asema, kuulemistilanteen psykologinen viitekehys (vrt. Karttunen 2010) sekä ymmärtää lapsen tilannetta perhesuhteissa tapahtuvan konfliktin keskellä. Sosiaalityön rooli paikantuu taitona selvittää ja ymmärtää lapsen ja perheen tilannetta sekä kerätä olosuhdeselvitykseen tuomarin pyytämä ja muu olennainen tieto. Sosiaalityön asiantuntijuuden voidaan nähdä korostuvan tilanteissa, joissa sosiaaliset ongelmat kietoutuvat osaksi huoltoriitaa.

Lapsen näkökulman tarkastelu tutkimustulosten kautta tuo esiin, miten jokaista selvitysprosessia suunniteltaessa tulee huomioida ohjeistusten lisäksi lapsen ja perheen yksilöllinen tilanne. Tämän merkitys korostuu, jos kyseessä on psykososiaalinen tai patologinen riita. Tutkimuksissa kuvattiin niukasti, miten lapsille oli kerrottu heidän tilanteestaan ja oikeuksistaan ja miten heidän halukkuuttaan osallistua oli selvitetty. Nämä ovat tärkeitä lähtökohtia osallisuudelle ja jo niihin tulee kiinnittää riittävästi huomiota. Erityisesti Väyrysen (2008) tutkimus toi esiin, että lapsilla ja nuorilla on konkreettisia toiveita ja ehdotuksia olosuhdeselvitysprosessin toteuttamiselle. Lasten ja nuorten näkemyksiä olisikin hyvä tulevaisuudessa tutkia olosuhdeselvitystyötä kehitettäessä sekä kartoittaa huolellisesti lasten toiveita prosessille myös konkreettisessa selvitystyössä. Niukat resurssit eivät saa olla este sille, ettei lapsen yksilöllisiä toiveita ja tarpeita huomioida prosessissa.

Sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli lapsen äänen selvittäjänä ja välittäjänä. Sosiaalityöntekijän tulee osata kuulla ja ymmärtää lapsen tilannetta osana perhesysteemiä ja luoda kuulemiselle sopivat olosuhteet. Aineiston mukaan olosuhdeselvitystyössä näyttää painottuvan lapsen mielipiteen selvittäminen asumisjärjestelyistä. Huomattavaa on, että vanhempien riitatyypillä, riidan vaiheella ja mielipiteen selvittämisen ajankohdalla on vaikutusta lapsen mielipiteeseen (Auvinen 2006, 408). Asumisjärjestelyjen roolin korostuessa tulisi palata lapsen osallisuuden tarkoituksen perustaan ja kysyä, mikä lapsille itselleen on merkityksellistä. Olennaiseksi nousee myös riitatyypin tunnistaminen jo varhaisessa vaiheessa. Työtä tulisi jatkossa kehittää niin, että huoltoriitaprosessien pitkittymistä voidaan estää (vrt. mm. Rautio, Vaitomaa & Korpipää 2021, 6). Lisäksi voisi pohtia, olisiko lapsen mielipidettä mahdollista selvittää jo prosessin alkuvaiheessa, vaikka prosessi itsessään venyisikin.

Aineistossa nousi esiin havainnoinnin keskeinen rooli lapsen kuulemisessa. Auvinen (2006) toi esiin havainnointiin liittyvän informaation ongelmallisuuden (mt., 418). Jatkossa voisi tutkia tarkemmin, millaista tietoa lapsista havainnoidaan, mitä siitä kirjoitetaan ja millainen rooli havainnointitiedolla on tuomareiden päätöksissä. Sosiaalityöntekijän tapa valikoida ja tulkita tietoa myös laajemmin sekä kirjoittamisen tapa nousevat olennaisiksi olosuhdeselvitystyössä. Interprofessionaalisen tiedon tausta-ajatukset on syytä tunnistaa, sillä ne vaikuttavat lapsen edun arviointiin ja tätä kautta todennäköisesti siihen miten lasta kuullaan. Forsbergin & Ritala-Koskisen (2019) mukaan näyttää siltä, että näitä periaatteita tullaan tulevaisuudessa tarkentamaan ja painottamaan eri tavoin, kun huoltoriitailmiön tutkimus on lisääntynyt ja sitä ymmärretään paremmin (mt., 253–255.)

Lasten osallisuutta pyritään tukemaan kuulemalla heitä tutussa kotiympäristössä yhdessä vanhemman kanssa. Aineiston perusteella lapsia kuullaan yksin vähäisesti. Kuulemisen kokoonpanoja tulee kuitenkin aina harkita tapauskohtaisesti ja pohtia, kuka voi tukea tilanteessa lasta parhaiten.

Aineiston mukaan tuomari on huoltoriitaprosessin kokonaishaltija, mutta sosiaalityöntekijän välittämällä tiedolla, näkemyksellä ja mahdollisella ehdotuksella lapsen edusta on olennainen vaikutus ratkaisuun. Keskeistä on lapsen edun ja lapsen mielipiteelle annettavan painoarvon välinen punninta. Toinen jännite näkyy suojelun ja osallisuuden välillä, joka näkyi selvästi tutkimuksissa. Lapsen ikä vaikuttaa keskeisimpänä tekijänä lapsen mielipiteelle annettavaan painoarvoon, eikä yksilöllisellä kehitystasolla ei näytä olevan suurta merkitystä. (Auvinen 2006, 425, 445; vrt. Thomas 2002, 167–168 .) Tämä herättää pohdintaa, sillä yksilöllisen kehitystason merkitystä korostetaan lapsen osallisuutta ohjaavassa oikeudellisessa sääntelyssä.

Suurimpina esteinä lapsen osallisuudelle näyttäytyivät lapsen nuori ikä, lapsen joutuminen vaikeaan lojaliteettiristiriitaan, emotionaalisen ja fyysisen turvattomuuden kokemukset sekä vanhempien sopuun pääsy selvityksen aikana. Huomattavaa

on, että vainoaminen ja vieraannuttaminen eivät tulleet esiin lapsen osallisuuden yhteydessä. Tähän voi olla monia syitä; mm. se, että käsitteitä käytetään vielä varovaisesti, vaikka ilmiöitä osataankin jo tunnistaa. Osallisuuden esteisiin on syytä kiinnittää huomiota, kun lasta kuullaan huoltoriitaprosessissa ja huomioida nämä kriittiset seikat myös tutkimuksessa ja työn kehittämisessä.

Tutkielman tekeminen oli antoisaa ja opettavaista. Kun systemaattisen kirjallisuuskatsauksen aineistoa analysoi ja kokosi yhteen lapsen osallisuuden näköalasta, toi se esiin moninaisen ja syvemmän kuvan aiheesta kuin yksittäisiä tutkimuksia tarkastellen. Katsaus voi auttaa ymmärtämään lapsen osallisuuden mahdollisuuksia ja haasteita huoltoriitatilanteessa ja sen kautta voidaan löytää tarpeita huoltoriitaa koskevalle tutkimukselle tulevaisuudessa. Huomattavaa on, että lapsen vaikeasta tilanteesta huolimatta osallisuuden mahdollisuuksia voidaan parantaa jo pienillä ja helposti toteutettavilla asioilla. Tämä muistuttaa, että lapsen osallisuutta on syytä edelleen tarkastella säännönmukaisesti ja kehittää työskentelyä sen vahvistamiseksi.

LÄHTEET

- Archard, David & Skivenes, Marit 2009. Hearing the child. *Child & Family Social Work*, 14(4), 391-399.
- Autonen-Vaaraniemi, Leena 2018. Vanhempien riidat vuoroasuvien lasten näkökulmasta. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.): Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 52-73.
- Auvinen, Maija 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Väitöskirja. Turun yliopisto. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Castrén, Anna-Maija 2018. Lojaaliuden vaativat sidokset. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.): Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus, 165-181.
- Forsberg, Hannele; Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino 2019. Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuhdeselvityksissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 84:3, 248-257.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2021: Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka* 86:1, 28-38.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 88/2018 vp. Viitattu 2.10.2021. Haettu osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_88+2018.aspx
- Hautanen, Teija 2010. Väkivalta ja huoltoriidat. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos.
- Hurtig, Johanna 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele; Koskinen-Ritala Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus, 167-193.
- Johansson, Kirsi 2007. Kirjallisuuskatsaukset – huomio systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Teoksessa Johansson, Kirsi; Axelin, Anna; Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turku: Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja. Tutkimuksia ja raportteja. A:51/2007, 3-9.
- Karttunen, Risto 2010. Isän ja äidin välissä: lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Psykologian laitos.
- Kuula, Arja 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino. [e-kirja]
- Kääriäinen, Aino 2019. Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksissä. *Janus, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, vol. 27 (4), 379-394.

- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 190/2019, lapsenhuoltolaki
- Nikupeteri, Anna 2016. Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Universitatis Lapponiensis 336. Lapin yliopisto.
- Notko, Marianne & Sevón, Eija 2018. Konfliktit lasten perhesuhteissa. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.): Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus, 67-87.
- Oikeusministeriö 2017. Lapsenhuoltolain uudistaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisu 47/2017. Viitattu 3.10.2021. Haettu osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80751>
- Oranen, Mikko 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Oranen, Mikko 2001. Taistelut ja tulokset – lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.): Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Psykologiliitto 2018. Psykologityö lapsiperheen eroprosessi- ja tuomioistuinkäsittelyssä – suositus hyväksi käytännöksi. Viitattu 2.10.2021. Haettu osoitteesta <https://www.psyli.fi/me/suosituks-ohjeet-ja-julkaisut/tieteellisen-neuvottelukunnan-suositukset/psykologian-tieteellisen-neuvottelukunnan-suositus-hyvista-kaytannoista-psykologityo-lapsiperheen-eroprosessi-ja-tuomioistuintyoskentelyssa/>
- Pudas-Tähkä, Sanna-Mari & Axelin, Anna 2007. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen aiheen rajausta, hakutermit ja abstraktien arviointi. Teoksessa Johansson, Kirsi; Axelin, Anna; Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turku: Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja. Tutkimuksia ja raportteja. A:51/2007, 46-57.
- Rautio, Susanna; Vaitomaa, Johanna & Korpipää, Heli 2021. Vaativat ero- ja huoltoriidat eri hallinnonalojen tilastoissa ja työkäytänteissä. Selvitys. Turvassa-hanke 2019-2021. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry. Viitattu 1.1.2022. Haettu osoitteesta <https://ensijaturvakotienliitto.fi/ensi-ja-turvakotien-liiton-suositukset-vaativien-ero-ja-huoltoriitojen-tyokaytantojen-kehittamiseksi/>
- Salminen Ari 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja. 62/4.
- Shier, Harry 2001. Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & society*, 15(2), 107-117.
- Sinkkonen, Jari 2018. Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*, 134(5):465-70. Viitattu 12.11.2021. Haettu osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/duo14203>
- Suomen perustuslaki 731/1999
- Taskinen, Sirpa 2001: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Oppaita 46. Helsinki: Stakes.

- Thomas, Nigel 2002. *Children, Family and the State: Decision-making and Child*. Bristol: Policy Press.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021a: Lapsen elatus ja huolto sekä vanhemmuuden selvittäminen 2020. Tilastoraportti 31/2021. Viitattu 3.10.2021. Haettu osoitteesta <https://www.julkari.fi/handle/10024/143118>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021b: Sosiaalilautakunnan selvitys tuomioistuimelle. Viitattu 11.11.2021. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/perheoikeudelliset-palvelut/sosiaalilautakunnan-selvitys-tuomioistuimelle>
- Tolonen, Hannele & Linnanmäki, Kirsikka 2020. *Uudistunut lapsenhuoltolaki*. [e-kirja] Helsinki: Alma Talent.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 29.12.2021. Haettu osoitteesta <https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot>
- Väyrynen, Kristiina 2008. *Lapsen tuska huoltoriidassa: elämää vanhempien välissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Kehitys- ja kasvatustieteiden erikoistumiskoulutus.
- Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus SopS 60/1991, LOS
- Yliruka, Laura; Vartio, Riitta; Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi 2018: *Monimutkaiset ja ertiyistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia*. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Työpaperi 16/2018. Viitattu 14.11.2021. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136378/URN_ISBN_978-952-343-117-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

LIITTEET

LIITE 1: HAKUKONEIDEN TUOTTAMAT TULOKSET

Tietokanta	Hakutermit/ hakulause	Hakupvm	Viitteet	Valinta: otsikko ja tutkimuksen taso	Valinta: sisällysluettelo ja tiivistelmä	Valinta: saataavuus	Lopulliset viitteet
JYKDOK - Kirjaston ko-koelmat	huoltoriita	8.11.2021	33	7	5	4	4
JYKDOK - Kirjaston ko-koelmat	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	8.11.2021	16	0	0	0	0
Julkari	huoltoriita	8.11.2021	11	1	1	1	1
Julkari	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	8.11.2021	6	2	2	2	2
ARTO/ verkossa saatavat	huoltoriita	8.11.2021	22	1	1	1	1
ARTO/ verkossa saatavat	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	8.11.2021	10	2	1	1	1
Melinda	huoltoriita	10.11.2021	3	0	0	0	0
Melinda	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	10.11.2021	2	0	0	0	0
Trepo	huoltoriita	10.11.2021	31	4	2	2	2
Trepo	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	10.11.2021	11	2	1	1	1
Helda	huoltoriita	10.11.2021	18	3	2	1	1
Helda	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	10.11.2021	5	2	2	2	2
Finna (väitöskirjat & lisen-siaatintyöt) /verkossa	huoltoriita	10.11.2021	36	5	3	3	3
Finna (väitöskirjat & lisen-siaatintyöt) /verkossa	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	10.11.2021	10	1	1	1	1
UEF-Primo (väitöskirjat)	huoltoriita	10.11.2021	1	0	0	0	0
UEF-Primo (väitöskirjat)	olosuhdeselvitys AND sosiaalityö	10.11.2021	0	0	0	0	0

Lopulliset viitteet: 19

Näistä huomioitu päällekkäiset osumat -> Lopulliset lähteet: 7

LIITE 2: TUTKIELMAN AINEISTO TAULUKKONA

Kirjoittaja/t Vuosi Julkaisutiedot	Tutkimus	Tutkimuksen tarkoi- tus	Tutkimus- metodi Ai- neisto	Keskeiset tulokset	Tieto- kanta
Auvinen, Maija (2006) Väitöskirja Turun yliopisto, Helsinki: Suomalainen laki- miesyhdistys	Huoltoriidat tuo- mioistuimissa: sosiaali-toimi sel- vittäjänä, sovitte- lijana, asiantunti- jana	Kuvata huoltoriitojen tuomioistuinkäsitte- lyä ja tutkia sosiaali- toimen roolia huolto- riitojen selvittäjänä, sovittelijana ja asian- tuntijana	Laadullinen tutkimus; 244 sosiaali- toimen teke- mää selvitystä	Huoltoriitojen jaka- minen kolmeen pe- rustyyppiin; sosiaali- toimen tehtävä huolto- riitojen selvittäjänä monin tavoin ongel- mallinen ja selvitys- ten taso vaihteleva	JYKDOK - Kirjas- ton koko- elmat
Forsberg, Hannele; Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino (2019) Artikkeli, Yhteis- kuntapolitiikka 84:3, 248-257.	Asumista kos- keva sosiaalityön tieto olosuh- deselvityksissä	Selvittää, millaiseen tietoon olosuhdesel- vitykset nojaavat, kun kyseessä on lapsen asumisen tarkastelu	Laadullinen tutkimus; 45 olosuhdesel- vitystä ja nii- hin liittyvät hakemukset ja käräjäoikeu- den päätökset	Olosuhdeselvitysten asumista koskeva tieto rakentuu proses- sina ja siinä hyödyn- netään erilaisia tiedon lajeja	Julkari, Helda
Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2021) Artikkeli, Yhteiskuntapoli- tiikka 86:1, 28-38.	Sosiaalityö oi- keuden yhteis- työkumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden nä- kökulma olosuh- deselvitystyöhön	Selvittää käräjäoikeu- den tuomareiden nä- kemystä sosiaalityön asiantuntijuudesta ja ammattillista yhteis- työstä	Laadullinen tutkimus; tuomareiden ryhmähaas- tattelut (n=12 tuomaria)	Sosiaalityöntekijät asemoituvat tuoma- reiden avustajiksi sekä lapsen tiedon kokoamisen ja välittä- misen asiantunti- joiksi; yhteistyö hah- mottuu sekä rajoja yl- läpitävän että yhteis- työlle avoimien suh- detyyppien kautta	Julkari
Hautanen, Teija (2010) Väitöskirja, Tam- pere: Tampereen yliopisto, Sosiaali- tutkimuksen laitos	Väkivalta ja huoltoriidat	Selvittää, miten huolto- riidan viranomaiset käsittelevät oikeus- prosessissa väitteitä perhesuhteissa tapah- tuneesta väkivallasta	Laadullinen tutkimus; 158 huoltoriid- an oikeu- den-käynti- asiakirjaa, joista olosuh- deselvityksiä 94	Viranomaisen tapa- käsittellä väitteitä vä- kivallasta ja lapsen seksuaalisesta hyväk- sikäytöstä ei ole lap- sen edun näkökul- masta systemaattista ja yhdenmukaista.	JYKDOK- Kirjaston kokoel- mat, Trepo, Finna
Karttunen, Risto (2010) Väitöskirja, Tam- pereen yliopisto, Psykologian laitos	Isän ja äidin vä- lissä: lapsen kuu- lemisen psykolo- ginen kehys huolto- ja tapaa- misriidoissa	Selvittää lapsen ase- maa huoltoriidassa kuulemistilanteiden kautta ja laatia suosi- tuksia lapsen edun- mukaiseen kuulemi- seen	Laadullinen tutkimus; dokumentit 9 psykologin te- kemästä olo- suhde-selvi- tyksestä ja 29 täytäntöönpa- nosovittelusta	Vaikea huoltoriita ai- heuttaa riskin lapsen psykkiselle tasapai- nolle; suurimman on- gelman lasten kuule- miselle aiheutti lojali- teettiristiriita	JYKDOK- Kirjaston kokoel- mat, Trepo, Finna

<p>Kääriäinen, Aino (2019) Artikkeli, Janus, Sosiaalipoli- tiikan ja sosiaali- työn tutkimuksen aikakauslehti, vol. 27 (4), 379-394.</p>	<p>Lapsen kuulemi- sesta kirjoittami- nen olosuhdesel- vityksissä</p>	<p>Selvittää, miten sosi- aalityöntekijät muo- dostavat, tuottavat ja muotoilevat lapsen käsityksiä vanhem- pien huoltoriidassa</p>	<p>Laadullinen tutkimus; 56 sosiaalitoimen laatimaa olo- suhdeselvi- tystä</p>	<p>Lapsen kuulemisesta kirjoittamisessa käy- tettiin lapsen havain- nointia, tekstiin ra- kennettuja dialogeja sekä lojaliteettiristiri- dan ja turvattomuus- den kokemusten nä- kyväksi tekemistä</p>	<p>ARTO, Helda</p>
<p>Väyrynen, Kris- tiina (2008): Lisensiaatintyö, Jyväskylän yli- opisto, Kehitys-ja kasvatuspsykolo- gian erikoistumiskou- lutus</p>	<p>Lapsen tuska huoltoriidassa: elämää vanhem- pien välissä</p>	<p>Tuoda esiin lapsen ääni huoltoriitapro- sessissa nuorten haas- tatteluiden kautta</p>	<p>Laadullinen tutkimus; nel- jän nuoren haastattelut</p>	<p>Huoltoriidan aikai- nen elämä oli lapselle ennakko-oletusta ras- kaampi ja vaikeampi ja sitä voidaan pitää riskinä lapsen/nuo- ren mielentervey- delle. Erityisenä vaa- rana on lapsen joutu- minen aikuisen sys- teemiin.</p>	<p>JYKDOK- Kirjaston kokoel- mat, Finna</p>